

SAVEZ NA SINAJU – OBJAVA BOŽJEG MILOSRĐA TEOLOGIJA SAVEZA U KNJIZI IZLASKA

Božo ODOBAŠIĆ

Katolički bogoslovni fakultet u Sarajevu
Josipa Stadlera 5, BiH – 71 000 Sarajevo
odobasa@bih.net.ba

Sažetak

Događaj Izlaska je *zikkarôn* – spomenčin i tvori čin vjere Židova. Savez Božji je središnji čin tog događaja spasenja. U Knjizi Izlaska opisivanje sklapanja Saveza (19 – 34) djelo je više redaktora nastalo na temelju višestoljetnih predaja. Postojao je jedan kratki temeljni tekst (*Grundschrift*) najbolje sačuvan u jahvističkom prikazu sklapanja Saveza. Savez je protumačen kao milosrdni Jahvin čin prema svome narodu zbog danih obećanja Abrahamu i njegovu potomstvu. Elohist je obogatio tekst prikazom misterija Božje prisutnosti i djelovanja u povijesti. Deuteronomistička predaja kroz više redakcija protumačila je Savez kao trajni čin Božjeg milosrđa i umetnula Deset zapovijedi kao dokument Saveza, a zadnji svećenički redaktor dodao je i Knjigu saveza. Svećenički prikaz u opis Saveza unio je potrebu svetosti, svetišta i kulta. Mojsije je u tekstu privilegiran u susretu s Jahvom i posrednik je Saveza. Savez je povezan i s teologijom stvaranja. Slavlje Saveza prikazano je slikom gozbe i obredom krvi kojim je izraženo zajedništvo života naroda sa živim Bogom. Subota je božanska ustanova i znak je vječnog Saveza. Prekršaj Saveza (Izl 32) reinterpretacija je vjerskog i narodnog raskola iz vremena Jeroboama I. Mojsije je zagovornik oprostjenja pred Jahvom jer milosrđe pripada biti Jahvina identiteta. Oproštenje je u funkciji obnovljenog Saveza koji je u biti objava Božjeg milosrđa i interpretacija prve istine Dekaloga.

Ključne riječi: Izlazak, *zikkarôn*, Savez, teofanija, sklapanje Saveza, subota, znak Saveza, prekršaj Saveza, milosrđe Jahvino, oproštenje.

1. Teološka interpretacija događaja na Sinaju

1.1. Događaj Izlaska je čin vjere

Izlaskom Izraela iz egipatskog sužanjstva, »iz kuće ropstva«, započelo je novo poglavlje svete povijesti izabranog Božjeg naroda zapisane u Bibliji, u Knjizi Izlaska. S tim događajem započinje povijest izvršenja obećanja danih Abrahamu i potomstvu njegovu. U događaju Izlaska iz egipatskog sužanjstva Izrael postaje *narod* na pozornici tadanjeg svijeta. Tekstovi su sačuvali ne samo povijesne tragove izlaska nego još više njihovo teološko značenje, važnost i poruku za svagdašnji život. Izlazak je polazna točka na put u slobodu, u zemlju obećanja. Ali ne samo to, izlazak je još mnogo više. To je trajni put na kojem se izlazak ostvaruje do posljednjeg cilja. To je susret s Bogom koji se u izlasku doživljava.¹ On se sam objavljuje i zahtjeva izlazak iz tame na svjetlo, iz ropstva u slobodu. On sam daje upute za život. Izlazak tako postaje središnji događaj spasenja. On tvori čin vjere svakog Izraelca, ali i kršćanina. To je *zikkarôn* – *spomenčin*.² U vjerničkom životu Izraelaca izlazak je kroz povijest kao *zikkarôn* postao trajno živeća stvarnost.³ To je događaj vjere, »ispovijest vjere, hvalospjev Jahvi, koji ostvaruje ono što čovjek nije sposoban ostvariti«⁴. Događaj se ponazočuje u slavljinama blagdana subote, a napose Pashe. To je čin vjere koji se slavljem trajno svjedoči i obnavlja. On glasi: »Ja sam Bog tvog oca, Bog Abrahamov, Bog Izakov, Bog Jakovljevi« (Izl 3,6); ili »Ja sam Jahve, Bog tvoj koji sam te izveo iz zemlje egipatske, iz kuće ropstva« (Izl 20,2; Pnz 5,6). Središnji događaj tog čina vjere u knjizi je sklapanje Saveza na Sinaju koji u opisivanju ima svoje povijesno, teološko i duhovno značenje.

1.2. Tekstovi o Savezu u Knjizi Izlaska

O sklapanju Saveza na Sinaju govori se u Knjizi Izlaska u poglavljinama 19 – 24. Poglavlje 32. govori o prekršaju Saveza a 34. poglavlje o obnovi Saveza i zaključno 35. poglavlje i dalje o subotnjem zakonu počinka (35,1-3) i podizanju svetišta (35,4s).

¹ Usp. Christoph DOHMEN, *Leben im Aufbruch. Exodus. Einem zentralen biblischen Motiv auf der Spur*, u: *Bibel und Kirche*, 62 (2007.) 4, 206-209.

² Ambrogio SPREAFICO, *Esodo: Memoria e promessa. Interpretazioni profetiche*, Bologna, 1985.

³ Jacqueline DES ROCHETTES, *Il »Memoriale« nella tradizione ebraica*, u: *Parola Spirito e Vita*, 7 (1979.), 75-86 (dalje: PSV).

⁴ Celestin TOMIĆ, *Izlazak*, Zagreb, 1979., 7; Bernardo G. BOSCHI, *Esodo*, Cinisello Balsamo (Milano), 1991⁴, 12.

Struktura cijele Knjige Izlaska a posebno ovih poglavlja vrlo je kompleksna ali literarno vrlo bogata mnogovrsnim književnim i teološkim izričajima. Ustvari sve služi teološkom produblivanju i učvršćivanju Izraelaca u vjeri praotaca.

U tom mozaiku opisanih događaja boravka Izraelaca u pustinji Savez se kao spomen (*zikkarôn*) spominje već u Izl 2,24: »Bog je čuo njihovo zapomagajanje i sjetio se svoga Saveza (*vajjizkor 'et-b'ritô*) s Abrahamom, Izakom i Jakovom« i u Izl 6,4-6: »i sklopio sam svoj Savez s njima ... sjetih se svoga Saveza«. Savez je u tom sjećanju zalog obećanja da će Jahve svoj narod iz egipatskog ropstva »izvesti (*jāca'*) ... osloboditi (*nācal*) ... otkupiti (*gā'al*) i uzeti (*lāqah*) ih za svoj narod« (Izl 6,6-7). To su četiri glagola spasenja, tj. izražavaju četiri čudesna djela Jahvina spasenja. Na njih podsjeća obred pashalne večere ispijanjem četiri čaše vina.⁵

U Izl 19,5 vršenje obveza koje proizlaze iz Saveza su uvjet Izraelova opstanka kao Jahvina Naroda: »budete li mi se vjerno pokoravali i držali moj Savez (*b'ritî*), vi ćete mi biti draga svojina (*segullāh*), kraljevsko svećenstvo (*mamlākāh*), svet narod (*gôj kādôš*)«. Pokoravati se Jahvi vezano je uz jedincatost Jahve koji se objavio. To je prva zapovijed Dekaloga. Dekalog i Knjiga saveza u svezi Saveza protumačenog u Knjizi izlaska (Izl 24,7-8) u deuteronomističkoj predaji zapravo su prošireno tumačenje prve Božje zapovijedi.

U Izl 24,7 riječ Savez spominje se uz opis obreda sklapanja Saveza. Knjiga saveza (*sefer habb'rit*) čita se narodu koji obećaje izvršiti sve riječi Jahvine, a Mojsije obredno škropi narod krvlju žrtava govoreći: »Ovo je krv Saveza (*dam habb'rit*) koji je Jahve s vama uspostavio na temelju svih ovih riječi« (Izl 24,8).

U Izl 31,12-16 proglašava se subota kao vječni znak (*'ôt*) Saveza (31,16).

U poglavlju 34 u recima 10. 12. 15. 27 i 28. govori se o obnovi Saveza kojeg je Jahve s Mojsijem i s narodom sklopio na temelju riječi ispisanih na ploče Saveza (*haluhot habb'rit*). U cjelini riječ Savez (*b'rit*) u Knjizi Izlaska rabi se 13 puta u imeničkom značenju.⁶

1.3. Riječ Savez (*b'rit*) u temeljnom tekstu sinajske predaje

Već na prvi pogled riječ Savez (*b'rit*) se mnogoznačno rabi u sadašnjem kanonskom tekstu Knjige Izlaska. Doći do cjelovitog značenja i poruke koju riječi u

⁵ »Četiri čaše su naši učitelji ustanovili za podsjećanje na slobodu« tumačio je tekst u Talmudu Salomo ben Jichak – Raši (1040. – 1105). Usp. Eugen WERBER, Pashalna hagada, u: *Sarajevska hagada*, Beograd – Sarajevo, 1983., 7.

⁶ Ernst JENNI – Claus WESTERMANN, *B'rit*, u: Ernst JENNI – Claus WESTERMANN (ur.), *Theologisches Handwörterbuch zum Alten Testament*, I, Gütersloch, 1971., 339-352.

kontekstu rečenica i cjelovitih dijelova ove knjige izražavaju nije ni malo lak posao. Knjiga je djelo mnogih redaktora i tekstova nastalih na temelju višestoljetnih predaja. Valja prije svega zaboraviti tvrdnje da su u Knjizi Izlaska prisutne samo jahvistička, elohistička i svećenička predaja.⁷ Mnogi dijelovi umetci su konačnog redaktora iz deuteronomističke predaje. To su dijelovi o Dekalogu (Izl 19.25b-20,17) i neki dijelovi Knjige saveza (Izl 20,22-23,19).⁸ Kada je riječ o Savezu onda se moraju prihvatiti tvrdnje da je tom događaju i njegovu značenju za vjeru Izraela najviše pridonijela deuteronomistička predaja koja je i u ovoj knjizi događaju Saveza dala temeljno teološko značenje. Bernard Renaud u svoja dva komentara tekstova o Savezu na Sinaju analizirao je i komentirao mnogo detaljnije nastanak teksta prema predajama.⁹ Konačni redaktor iz svećeničke predaje znao je to savršeno iskoristiti i još više teološki obogatiti. Otkriti temeljno teološko značenje nužno upućuje na raščlanjivanje ili barem prepoznavanje temeljnog teksta pojedinog pisca. Dobra analiza vrlo kompleksnog teksta upućuje na postojanje jednog temeljnog teksta kao izvora (*Grundschrift*) pojedinih redaktora. Taj temeljni tekst upućuje na tragove vrlo stare sinajske predaje koju je najbolje sačuvao jahvistički pisac. Ona je živahnim stilom zabilježila tragove boravka Izraelaca u pustinji i spoznaju identiteta Boga Jahve koji se Izraelcima objavio preko Mojsija u tijeku boravka podno Sinaja. Zapisivanje jahviste na temelju temeljnog izvora (*Grundschrift*)¹⁰ i pamćene predaje primalo je obilježje već življene vjere i slavlja u Salomonovo vrijeme i kasnije.¹¹ *Savez* je protumačen kao *Jahvin izraz naklonosti svome narodu, početak izvršenja obećanja danih Abrahamu i potomstvu njegovu*. Elohistička predaja obogatila je temeljno značenje isticanjem misterija Božje prisutnosti i djelovanja u povijesti. Deuteronomist je protumačio važnost Saveza kao trajnog čina Božjeg milosrđa, dok je svećenička predaja uz prethodne spoznaje naglasila potrebu svetosti i kulta u izabranom narodu. Za svećeničkog redaktora to je bilo nužno, jer Jahve je sveti Bog, izvor svetosti: »Sveti budite! Jer sam

⁷ Celestin TOMIĆ, *Izlazak. Knjige: Izlazak, Levitski zakonik, Brojevi, Ponovljeni zakon*, Zagreb, 1979., 33. Opširniji prikaz u: Erich ZENGER, *Israel am Sinai. Analysen und Interpretationen zu Exodus 17-34*, Altenberge, 1982., 19-21; ²1985. Bernardo G. BOSCHI, *Esodo*, Roma, 1980., 12.

⁸ Bernardo G. Boschi u komentaru svoje knjige *Esodo* u uvodu u Knjigu Izlaska detaljno je prikazao nastanak teksta prema predajama. On smatra da je deuteronomistički tekst umetan u svećeničkoj konačnoj redakciji knjige.

⁹ Bernard RENAUD, *La Théophanie du Sinai. Ex 19-24. Exegese et Theologie*, Paris, 1991. Bernard RENAUD, *L' alliance. Un mystere de misericorde. Une lecture de Ex 32-34*, Paris, 1998.

¹⁰ Otto Eissfeld a potom i mnogi drugi egzegete imenuju te izvore *Laien Quelle* (L). Vidi pregled u: Otto EISSFELD, *Hexateuch – Synopse. Die Erzählung der fünf Bücher Mose und des Buches Josua mit dem Anfange des Richterbuches*, Darmstadt, 1973.

¹¹ Vidi pregled u: Erich ZENGER, *Israel am Sinai*, 19 sl.

svet ja, Jahve, Bog vaš« (Lev 19,1; 20,7). Erich Zenger razvrstao je i izložio na temelju suvremene egzegeze temeljne teološke odrednice pojedinih predaja i proučavanja povijesnih prilika nastajanja teksta.¹² Za nas je od posebne važnosti sinajska tradicija koja je sačuvala izvornu teološku poruku a kasnije je predaje u odnosu na povijesno razdoblje života u doba monarhije dopunjuju, produbljuju i svjedoče kao izvor i potrebu za opstanak Izraela kao naroda i kao društveno-moralnu obvezu koja se temelji na Savezu i od Jahve danim normama u Dekalogu i Knjizi saveza kao izvorima autentičnog življenja.¹³ Konačni redaktor iz svećeničke predaje na temelju prethodnih predaja skupio je građu i dao joj teološke naglaske o potrebi svetosti, o kultu i izgradnji svetišta kao mjestu susreta s Jahvom, Bogom Saveza.

Građa se obično dijeli u tri dijela: 1. Sklapanje Saveza (19-24), 2. Prekršaj Saveza (32), i 3. Obnova Saveza ili očitovanje Jahvina milosrđa (34).

2. Sklapanje Saveza

2.1. Pripreme za sklapanje Saveza (J) (Izl 19 – 24)

Opis pripreme sklapanja Saveza zadnji je redaktor donio na temelju već poznatih predaja J, E, i P. Konačni svećenički redaktor unio je u tekst tumačenja i zakonodavnu građu deuteronomističkog redaktora, Dekalog i Knjigu saveza ističući ih kao uvjete za sklapanje Saveza.

Detaljne literarne analize tekstova o boravku Izraelaca na Sinaju jasno ukazuju na dugotrajno nastajanje i prerađivanje tekstova. U biti jahvističkog izvještaja koji je djelo stoljetnog razmišljanja i dorađivanja predaja vezanih za boravak Izraelaca u Sinajskoj pustinji središnja je teološka tvrdnja: sve je, od izlaska iz Egipta do ulaska u obećanu zemlju, Jahvino djelo.¹⁴

Prema E. Zengeru Jahvist je u tri čina opisao svoje, u više navrata, dorađivano djelo. U sva tri čina središnja je tema sinajska teofanija u kojoj Jahve objavljuje svoj identitet: objavljuje svoje ime, jedincatost, i proglašava zabranu štovati druga božanstva koja i nisu bogovi (1), naređuje podizanje žrtvenika

¹² Erich ZENGER, *Israel am Sinai*. Dobar pregled literarne strukture teksta za našu temu obrađen je u 7. poglavlju na str. 130ss. Vidi i: Erich ZENGER, *Die Sinaitheophanie. Untersuchungen zum jahvistischen und elohistischen Geschichtswerk*, Würzburg, 1971. Erich ZENGER I DR., *Einleitung in das Alte Testament*, Stuttgart, 2006.

¹³ Usp. Marijan VUGDELIJA, *Božje zapovijedi putokaz autentičnog življenja i danas?!*, u: *Bogoslovna biblioteka*, 21, Makarska – Zagreb, 1989.

¹⁴ Usp. Lothar PERLITT, *Bundestheologie im Alten Testament. Wissenschaftliche Monographien zum Alten und Neuen Testament*, 36, Neukirchen-Vluyn, 1969., 157.

i prinošenje žrtava paljenica (2) te daje obećanje Izraelcima da će pred cijelim pukom činiti čudesna djela kakva se nisu događala ni u kojoj zemlji (3).¹⁵

Jahvistički temeljni tekst prema E. Zengeru izgledao bi ovako:

- I: 19,2 Nakon izlaska iz zemlje egipatske,
dođu u pustinju Sinaj i utabore se u pustinji.
19,18 I brdo Sinaj zavilo se u dim. Dim se dizao kao dim iz peći
19,20 jer Jahve je **sišao** na brdo Sinaj, na vrh brda.
I Jahve pozove Mojsija k vrhu brda.
I Mojsije se **popne** k Bogu (19,3).
19,21 Sad Jahve reče Mojsiju: »Siđi dolje i opomeni narod da ne bi provalio prema Jahvi da ga vidi. Mnogo bi ih tad poginulo.«
- II. 19,25 Mojsije **siđe** k narodu.
24,4 U rano jutro podrani te podigne žrtvenik na podnožju brda i dvanaest stupova za dvanaest plemena Izraelovih.
24,5 I naloži mladim Izraelcima da prinesu žrtve paljenice i da žrtvuju Jahvi žrtve pričesnice.
- III. 34,1 I reče Jahve Mojsiju: »Budi spreman do jutra, ujutro se **popni** na brdo Sinaj i ondje ćeš, navrh brda, stupiti preda me.«
34,4 I Mojsije rano ujutro ustane i popne se na brdo Sinaj kako mu je Jahve zapovjedio.
34,6 I Jahve prođe ispred njega.
34,8 A Mojsije smjesta pade na zemlju i pokloni se.
34,10 I Jahve odgovori: »Gle, **sklapam Savez** (*'anokî korêt b^erît*). Pred cijelim tvojim pukom činit ću čudesa (*niflā'ot*) kakva se nisu događala ni u kojoj zemlji, ni u kojem narodu.«¹⁶

Značajni su naglasci u tekstu; Jahve silazi, dolazi svom narodu. U cijelom događaju Mojsije je posrednik između Jahve i naroda. Narod zahvalan Jahvi prinosi mu žrtve a Jahve svečano izjavljuje: »sklapam Savez« i kao zalog jamči činiti u korist naroda čudesa pred kojim će se diviti svi narodi. Naravno da se ovdje krije mnogo egzegetskih poteškoća. Samo napominjem neke. Brdo koje

¹⁵ Erich ZENGER, *Israel am Sinai*, 156. Proglas o jedincatosti i zabrani štovati druga božanstva ustvari je prva zapovijed Dekaloga koju su deuteronomisti u tumačenju Saveza detaljnije razradili u Dekalogu i Knjizi saveza (Pnz 5).

¹⁶ *Isto*, 157.

se dimi, trese, odaje najstarija orijentalna zamišljanja o bogovima, koji borave negdje na visokim nedostupnim brdima. Dim je slika dolazećeg kralja koji uspostavlja svoje gospodstvo na osvojenom mjestu (usp. Ps 18,8-16; Iz 14,31-32). Jahve se objavljuje kao kralj Izraela. Slika je slična objavi u gorućem grmu (Izl 3,2-6). Mnogi tumači dim u ovom opisu povezuju i s vulkanskim erupcijama što nije lako utvrditi. U Ps 18,8s i drugim sličnim slikama u Ps 97,5; 104,32; 144,5 nalazimo tragove starih istočnih slikovitih izričaja o prisutnoj snazi i moći božanstva kojima se vjerojatno i sinajska predaja služila kako bi izrazila mistični susret Mojsija s Bogom u Sinajskoj pustinji. Za egzegezu ostaje problem mjesta susreta, jer stariji izvori i druge predaje govore o Horebu kao mjestu Božje objave (Izl 3,1). I prorok Ilija ide na Horeb gdje doživljava mistični doživljaj susreta s Bogom (1 Kr 19). U svakom slučaju Jahve je u sinajskoj predaji onaj koji se samoinicijativno objavljuje i u teofaniji gorućeg grma (Izl 3,1-6 – J) i u teofaniji opisa sklapanja Saveza. U potonjem pojačan je prikaz i gledanjem Boga (*visio Dei*) što se povezuje sa zabranom narodu penjati se na brdo. Jedino Mojsija Bog privilegira i osposobljuje ga biti njegovim posrednikom. Narod još ne može izravno Boga gledati.

Naglasakom u drugom dijelu o prinošenju žrtava paljenica (*'ōlah*) i pričesnica (*zebāh/šēlāmîm*) izraženo je stanje iz mnogo kasnijeg vremena. Tim je činom Izrael pozvan služiti Jahvi. Isticanjem da nakon teofanije Mojsije podiže oltar i postavlja 12 stupova u znak 12 sinova Izraelovih proglašava se nužnost Izraelova religioznog i narodnog jedinstva koje se uz oltar Gospodnji ostvaruje. Savez obvezuje sve sinove Izraelove. On u njima tvori religiozno ali i narodno jedinstvo. Za taj dar Izrael zahvaljuje prinosom žrtava paljenica kao najvišeg i najčasnijeg izraza zahvalnosti Jahvi. Žrtve pričesnice izražavaju Izraelov spasenjski odnos prema Jahvi, njegovo dostojanstvo na koje ga je Bog pozvao. Žrtve kao bogoštovni čin povezane uz Savez postaju obveza Izraela. One u Savezu kojega Jahve sklapa imaju svoj izvor. To je Jahvina odredba. Pa ipak povijesno gledajući prinosi žrtava koje se spominju izražavaju u deuteronomističkom i svećeničkom prikazu mnogo kasnije povijesno stanje o kršenju Saveza obrađenog u 32. poglavlju i dakako o nužnoj obnovi Saveza i podizanju svetišta gdje se Jahve, prisutni Bog, trajno doživljava kao slava Jahvina (*kebôd Adonaj*).

U trećem dijelu Bog privilegira Mojsija, naređuje mu da se popne na brdo i da mu se približi. Mojsije se uspinje na brdo. Bog mu se objavljuje, daje mu milost vidjeti njegovo lice. Tim se treći čin povezuje s prvim u kojem Mojsije mora upozoriti narod da se ne penje na brdo. Bog prođe ispred Mojsija. Sinaj dakle nije mjesto za koje se Jahve vezao, to nije stalno mjesto njegova boravka,

On na Sinaj *dolazi, silazi* (Izl 19,20). Mojsije se *penje* na poziv Jahvin. Sinaj je samo mjesto susreta. Sinaj je trenutno mjesto njegove objave, teofanije kao i u Izl 3,2 sl. u gorućem grmu; Mojsije je privilegirani i Bog ga čini svojim posrednikom u sklapanju Saveza. Izraz *'anokî korêt b'ôrît (kârat b'ôrît)* »sklapam Savez«¹⁷ pred cijelim tvojim pukom (*'ammekâ*) je kao i kod Abrahama (Post 15,18-19) proglas Jahvine volje, njegove dobrote, naklonosti. Izrael ovdje nije još uzet kao partner s obvezama iz Saveza. On je samo primatelj dara, poziva, da vjerno služi Jahvi koji ga je iz Egipta, »iz kuće ropstva izveo«. Jahve sam proglašava da će pred njim i svim narodima činiti čudesa (*niflâ'ot*), i svi će narodi vidjeti što može činiti Jahve (Izl 34,10). Upadljivo je da pisac u izrazu »nisu se činila« rabi glagol *bâra'* čim iskazuje jedincatu, stvaralačku moć ili svemoć Jahvinu koju nema nitko drugi. Jahve je jedini koji čudesa stvara. Tim je činom sam Jahve Izraelcima zajamčio pomoć na putu do obećane zemlje. To im Jahve jamči svojom stvaralačkom svemoću. Čudesa i proglas »sklapam Savez« za Izraelce postali su temelj su nade. Savez Jahvin tako je povezan s Jahvinom moći stvaranja. Uporaba glagola *bâra'* u svećeničkom prikazu stvaranja (Post 1,1) i u ovom opisu Saveza jasno pokazuje da je i jedno i drugo djelo Božje. Tako je pisac Savez povezo s teologijom stvaranja. Glagolu *bâra'* uvijek je subjekt Jahve. Savez, koji Jahve sklapa, Izraelcima na putu kroz pustinju uklanja napetosti i otvara novu budućnost. Čudesa jamče Izraelu bolju budućnost a ujedno su i objava Jahvina sveopćeg gospodstva i pred drugim narodima.¹⁸ Jahve je Izraelov vrhovni gospodar, stvoritelj. Savez je dakle u temeljnom izvještaju izraz Božje naklonosti Izraelu i događa se i pred drugim narodima. On je izraz Jahvine dobrote i ljubavi prema svom narodu. To je »slobodan i zahtjevan dar Jahvine milosti koji se dariva Izraelu«¹⁹. To je dar Jahvin u egzistencijalnim potrebama Izraela. Jahvino iskazano milosrđe je temelj nade u bolju budućnost koja se Savezom otvara. Savez je objava Izraelu ali ima svoje univerzalno značenje i pred drugim narodima. I oni će se diviti Jahvinim čudesima od kojih je Savez javno čudo Izraelcima jer »svi narodi koji te okružuju (*gôjim*) vidjet će što Jahve može s tobom činiti« (Izl 34,10b). Savez s Izraelcima izbavljenim iz sužanjstva »iz kuće ropstva« je javna objava pred cijelim svijetom. On kao javni Jahvin čin iskazan Izraelcima obvezuje Izraelce. Deuteronomistički pisac shvatio je obvezujuću poruku Saveza i unio u tekst riječi: »Vrši dakle, što ti danas nalažem« (Izl 34,11a) prije svega »da ne praviš saveza sa stanovnicima

¹⁷ Bernard RENAUD, *La Théophanie du Sinâi*, 140ss.

¹⁸ Erich ZENGER, *Israel am Sinâi*, 164ss.

¹⁹ Antonio BONORA, *L'alleanza nell' Antico Testamento*, u: *Alleanza-Patto-Testamento*, Roma, 1992., 63.

zemlje u koju ideš« (Izl 34,12-15). Savez je, dakle, za Izraelce obveza koja mu jamči sigurnost, opstanak i bolju budućnost. To je bila podloga daljnjoj preradi cijeloga teksta sklapanja Saveza u koji deuteronomist unosi riječi Dekaloga (Izl 19,25b-20,17) i Knjige saveza (Izl 20,22-23,19).

2.2. Elohističko obogaćivanje teksta sinajske teofanije

Središte sinajske teologije Saveza izloženo je u jahvističkoj i elohističkoj redakciji u 19., 24. i 34. poglavlju Knjige Izlaska. Jahvističke *tri* scene na Sinaju elohist produbljuje unošenjem u tekst tipičnih obilježja objave. To su oblak, dim, grmljavina, sijevanje itd. Elohist u tekst unosi teologiju o Bogu koji boravi u svom svetištu, na gori, u nj ne mogu doći nečisti. On je svet, bliz ali otajstveni Bog koji se doživljava u znakovima. Zato pisac tekst obogaćuje teofanijskim znacima ovako:²⁰

- I. 19,2 I utabore se Izraelci pred brdom.
19,3 A Mojsije se popne Bogu (*'elohîm*)
I (Jahve) ga zovne s brda pa mu rekne.
19,10 »Pođi k narodu i posvećuj ga danas i sutra.
Neka operu svoju odjeću;
19,11 i neka budu spremni za treći dan (*lajjôm haššelišî*).«
19,14 I Mojsije siđe s brda k narodu i posveti narod.
Oni operu svoju odjeću.
19,15 I on reče narodu: »Budite spremni za tri dana.«
- II. 19,16 A treći dan, u osvit dana, prolomi se grmljavina, munje zasijevaše
a gust se oblak nadvi nad brdo.
A snažno zaječa truba, zadrhta sav narod koji bijaše u taboru.
19,17 A Mojsije povede narod iz tabora u susret Bogu. Stadoše na pod-
nožju brda.
19,18 I sav narod zadrhta još više.
- III. 19,19 A zvuk trube bivaše sve jači.
Mojsije je govorio
a Bog mu odgovarao grmljavinom.
20,20 Mojsije reče narodu:
»Ne bojte se. Bog je došao da vas samo iskuša

²⁰ Usp. Erich ZENGER, *Israel am Sinai*, 180.

i da strah pred njim ostane s vama
da ne grijehite.«

2.2.1. Priprava za sklapanje Saveza

U prvoj sceni uneseni su elementi nužne priprave za susret s Bogom. Vanjska priprava je istaknuta u potrebnom pranju odjeće što odražava prastare običaje obrednih pranja prije slavlja. Narod će biti u blizini Jahvina svetišta koje svetošću zrači i žeže. To u narodu stvara osjećaj straha jer ga podsjeća na stare navike života. Oprani i u blizini Božjega svetišta osposobljeni su za novi početak drukčijeg načina života. To podsjeća na događaj u Post 35,2 kada Jakov u Betelu podiže žrtvenik nakon što mu se Bog objavio i poziva svoju obitelj: »Odbacite tuđe kumire koji se nalaze u vašoj sredini; očistite se i preobucite«. Biti spremni za 'treći dan' isticanje je nužne temeljite nutarnje priprave za susret s Bogom. Za taj susret nužan je konačni oproštaj s nečistim poganskim štovanjem kumira. Izrael u tri dana ima dovoljno vremena da premisli svoju povijest, svoj život, i da se čist može susreti sa svojim Bogom. I prorok Amos je bio na toj liniji razmišljanja kad podsjeća da Izrael nedostojno prinosi desetine u Betelu svaki treći dan (Am 4,4). Očistiti se nužno je za susret sa svojim Bogom. »Trećeg dana podignut će nas i mi ćemo živjeti pred njim«, pozivao je na povratak Jahvi i prorok Hošea (Hoš 6,2).

U drugoj sceni naglašeni su popratni teofanijski oblici koji prate dolazak, približavanje božanstva. Sinajska teofanija objava je jedinog Boga, suverena nad prirodom, transcendentna, komu pripada štovanje, kult. Strah koji se u narodu pojavljuje pred dolaskom Jahve, i što on bliže silazi na brdo to je i strah u narodu veći, pokazuje da je riječ o Bogu kojem premca nema.²¹ On je svemoćni, bliz čovjeku ali na distanci koja postoji između Boga i čovjeka. On je posve drukčiji. On je moćan, svemoćni gospodar, kralj koji gospoduje nad svime što postoji. Tu je, prisutni u moći i sili, a ne vidiš ga. On je tajanstven a djelatan. On čisti i oslobađa od svakog zarobljavanja. Teofanijski znaci jedino mogu ukazati na njega. Oni ga objavljuju. Oblak je znak njegove prisutnosti na gori ali i nad narodom. Središnji događaj koji pisac ističe jest u retku 19,19b: »Mojsije je govorio a Bog mu grmljavinom odgovarao.« Narod je uplašen. Boji se Boga koji se u znacima u silnoj moći objavljuje. Samo Mojsije razgovara s Bogom. Mojsije je posrednik između Boga i naroda. Mojsije je kao prorok tumač Božjih

²¹ Usp. Louis DEROUSSÉAUX, *La crainte de Dieu dans l'Ancien Testament: Royauté, Alliance, Sagesse dans les royaumes d'Israël et de Juda: Recherches d'exégèse et d'Histoire sur la racine yâré*, Paris, 1970.

poruka. On je sam kao u Izl 3,10 Jahvin poslanik. Šalje ga Jahve u Egipat da izvede njegov narod iz kuće ropstva. Sada je posrednik između Jahve i naroda. Njegovo poslanje je oslobođeni narod uvesti u iz zemlju obećanja. Postavljen za vođu naroda. On je osobno privilegiran, on će govoriti u ime naroda i Jahvine riječi prenositi narodu. Savez na Sinaju je samo jedan čin objave na putu od Egipta do obećane zemlje koju je Jahve obećao praocima Izraela.²² Mojsije, posrednik i vođa mora narod uvjeriti da je strah zaprijetka susresti se sa Bogom koji mu se u teofanijskim oblicima približuje. Strah je u prikazu posljedica koja jasno pokazuje da se Izrael našao u blizini svoga Boga za kojega se mora opredijeliti. Mojsije mora narod uvjeriti kako je sada nužno slobodno se opredijeliti za Boga koji ga je iz Egipta izveo.

2.2.2. Savez je nezasluženi Jahvin dar

Bog traži da Izraelci slobodno prihvate Savez koji On sklapa i da žive kao religiozna zajednica svjesni trajne Božje blizine na njihovu putu. U tekstu sklapanja Saveza Izrael još nije pravi partner. Savez je Jahvin dar Izraelu, izraz njegove blizine ali i iskušenja na putu u zemlju obećanja. Iskušenje pred kojim su se našli dok se brdo trese samo je snažni poziv ne grijehiti. Grijeh Izraela je zapreka biti i živjeti u Božjoj blizini. Savez je pak trajno jamstvo da Bog želi biti vjerni pratitelj Izraela u njegovoj povijesti, ali Izrael mora biti čist, mora se odreći kumira i zaboraviti idolopoklonstvo. To je piščeva poruka suvremenima da se moraju trajno opredijeliti za Jahvu.

2.2.3. Idolatrija je prekršaj Saveza

Idolopoklonstvo je najveći grijeh Izraela, to je prezir Jahvina Saveza. Na to podsjećaju i proroci Amos (4,4s), Hošea (4,12-15) i Mihej (2,6). Idolopoklonstvo vodi u propast i pojedinca i narod. Podizanje zlatnog teleta u Jeroboamovim svetištima Betelu i Danu (1 Kr 12,26-32)²³ piščev je pokušaj dati odgovor u 32. poglavlju Knjige Izlaska zašto je propalo Sjeverno Kraljevstvo. Vjerski i narodni raskol je suprotnost poruci sinajske teofanije i Saveza. Da objasni tu tragičnost raskola deuteronomistički pisac u sinajsku tradiciju je unio događaj

²² Usp. Lothar PERLITT, *Bundestheologie im Alten Testament*, 159.

²³ Jeroboam I. vlada u Izraelu nakon rascjepa kraljevstva od 931-910. pr. Kr. Stolovao je u Tirsi. Sagradio je svetišta u Betelu i Danu. U njima je izložio na štovanje zlatno tele. Time je prouzročio ne samo još dublju podjelu Davidova kraljevstva nego i religiozni razdor Izraelovih plemena.

o pravljenju i štovanju idola zlatnog teleta na Sinaju. To je prekršaj Saveza, najveći grijeh Izraela koji vodi u smrt i propast naroda. Zlatno tele je povratak u ropstvo, u Egipat, njegovim bogovima koji zarobljuju. Zato je obnova Saveza nužna. Jedino povratak Jahvi vraća u slobodu i jamči opstanak na životu u zemlji za koju se Jahve zakleo praocima dati je sinovima Izraelovim. Svećenički redaktor je u događaje Sinaja vješto umetnuo deuteronomistički izvještaj o zlatnom teletu (Izl 32) kao uvod u obnovu Saveza u 34. poglavlju. Obnova Saveza donosi spasenje Izraela. Ona je Jahvin čin koji izbjavlja iz ropstva, smrti, i vraća u život. Obnovu Saveza iako Jahvin čin, deuteronomistički ali i svećenički redaktor sada je istaknuo i kao obvezu Izraela držati Savez. Tako je povezo povijest Izraela s Jahvinim zakonom. Temeljni tekst je za izlaganje bila prva Jahvina zapovijed o zabrani štovanja drugih božanstava: »Ne pravi saveza sa stanovnicima zemlje u koju ideš; da ne budu zamkom u tvojoj sredini. Nego porušite njihove žrtvenike, oborite njihove stupove, počupajte im ašere, jer ne smiješ se klanjati drugome bogu. Tà Jahve – ime mu je Ljubomorni (*adonaj qanna šemô*) – Bog je ljubomoran« (*'el qanna' hû'*) (Izl 34,12-14). To je jedina mogućnost da Izrael u zemlji obećanja opstane među drugim narodima.²⁴ Konačni redaktor svećeničke predaje unio je u tekst obvezu slaviti blagdan *maccôt* kao spomenčin izlaska iz Egipta (Izl 34,18). Taj spomenčin uključuje i obvezu otkupa prvorodenaca proizašle iz Jahvine naklonosti prema Izraelu. »A sve prvorodence (*kol bekôr*) od svojih sinova otkupljuje« (Izl 34,19; usp Izl 13,13-15; Br 3,11-13). Izrael je Jahvin prvorodenac: »Iz Egipta dozvah sina svoga« (Hoš 1,1). U Jahvinu Savezu postao je Jahvina svojina. On živi u njegovoj blizini. Bog ga posvećuje. Izrael jednostavno pripada Jahvi, njegova je svojina (*segullâh*). Izrael se mora sjećati: njegov Bog je Gospod kojega je na Sinaju u teofaniji i Savezu upoznao i prihvatio kao svoga Boga. Izrael mora znati: Jahve je Bog koji je s njim na putu cijele njegove povijesti.²⁵ On je prisutan u njegovoj povijesti, solidaran sa svojim narodom, ne da ga drugim bogovima. Deuteronomist ga imenuje: On je ljubomorni Bog ali je i milosrdan svom narodu i neće zaboraviti svoga Saveza (Pnz 6,15; 4,3).

2.3. Karakteristike svećeničke prerade teksta

Povijest prerade temeljnog teksta (*Grundschrift*), obogaćenog jahvističkim i elohističkim teološkim obilježjima sinajske teofanije, u svećeničkoj redakciji

²⁴ Usp. Erich ZENGER, *Israel am Sinai*, 186.

²⁵ Usp. Ronald E. CLEMENTS, *Exodus. The Cambridge Bible Commentary*, Cambridge, 1972., 210.

prikaza Saveza na Sinaju podudara se s deuteronomističkom reformom i konačnim uređivanjem cijelog Petoknjžja nakon babilonskog sužanjstva. Znači da je tekst svećeničke predaje nastajao u dugom razdoblju i tijekom vremena dobivao i nova teološka obilježja.

Prije svega svećenički redaktor događaj povezuje s boravkom Izraelaca u Egiptu i boravkom u pustinji pa vrijeme i mjesto točno određuje: »Tri mjeseca nakon izlaska, istoga dana, stignu sinovi Izraelovi« (*benê Jisrā'el*) u Sinajsku pustinju i tu se utabore« (P – Izl 19,1-2b). Pisac Izraelce identificira kao potomke Jakovljevih sinova (*benê Jisrā'el*). Za svećeničkog redaktora podaci su važni. Navodeći ih povezuje izraelsku prošlost sa sadašnjošću. Ona ima svoj kontinuitet. Izraelci znaju svoje rodoslovlje, uče i žive poruke povijesti. Boravak u pustinji podno Sinaja pripada u sjećanje koje smjera središnjem činu objave, Savezu. Izlazak iz Egipta i boravak u pustinji put je u novo razdoblje boravka u obećanoj zemlji za koju se zakleo Jahve Abrahamu i potomstvu njegovu (Post 15,18). Navođenjem podataka svećenički redaktor istim stilom povezuje događaje (Izl 19,1 sa 12,41 – boravak u Egiptu 430 godina i sada tri mjeseca nakon izlaska) i provlači kroz događaj svećani karakter izlaska i sklapanje Saveza.²⁶ To je liturgijski sveti čin. Sinaj je sveto mjesto objave. Svećenički redaktor prerađuje JE tekst i unosi potrebu svetosti: oprati se, biti čist. Narod u grijehu ne može gledati lice Jahvino. U tekstu su prepoznatljiviji deuteronomistički naglasci o primanju zapovijedi koje Mojsije, kao posrednik i Jahvin prorok, treba prenijeti narodu i svećeničke teologije o potrebi svetosti i vršenja zapovijedi. Uvodni i završni redci svećeničke predaje (Izl 19,1-2.7-8) ukazuju na spremnost naroda prihvatiti uvjete Saveza koji Jahve s cijelom narodom sklapa. U analizi teksta, u koji je nemoguće u ovom radu dublje ulaziti, teologija o svetosti mjesta Jahvina boravka, izražena je glagolima »uzaći« i »silaziti«. Mojsije uzlazi (*'ālāh*, uzaći) na brdo. Jahve silazi (*bô'* Izl 19,9; *jārad* 19,18) na brdo. Brdo je sveto mjesto susreta (usp. Izl 19,23b). S brda Bog zove Mojsija i priopćava mu riječi za njegov narod (*kol-haddebrîm*) (Izl 19,7). To su teološki naglasci teologije svećeničke predaje. Mojsije je posrednik. On se vrća s brda i starješinama narodnim izlaže sve što mu je Jahve naredio (*civvahû adonaj*, od glagola *cāvāh*) (Izl 19,7b). Jahvine riječi su u deuteronomističkoj redakciji oblikovane u Dekalog. Riječi Jahvine povezane su čudesnim znamenjima u događaju Izlaska. One na te događaje upućuju. U dijalogu Jahve i Mojsija otkriva se pravi smisao riječi. Jahve se dariva u riječi. I Savez je neuvjetovani dar Jahvin. I

²⁶ Erich ZENGER, *Die Sinaitheophanie*, 5

Zakon je neuvjetovani dar Izraelu. Tu je P na liniji saveza s Abrahamom u Post 15. To je uočljivo u ovoj strukturi izlaganja koja u Izl 19,1-8 izgleda ovako²⁷:

<p>Vi ste vidjeli</p> <p>Stoga, budete doista slušali i čuvali (<i>custodieritis</i>)</p> <p>Vi će te mi biti predraga svojina</p> <p>Vi će te mi biti kraljevsko svećenstvo i svet narod (r. 6)</p>	<p>Što sam učinio Egipćanima kako sam vas nosio na orlovskim krilima i k sebi vas doveo (r. 4) moj glas moj Savez (<i>b^crîti</i>,, <i>pactum meum</i>) (r. 5) mimo sve narode jer moj je sav svijet</p>
---	--

Riječi Jahvine, u prvotnoj deuteronomističkoj preradi oblikovane i kao odredbe (*mišpātîm*, Izl 24,3) dar su svome narodu i bitni su dio Saveza. Sada su to sve riječi Jahvine koje obvezuju Božji narod. Mojsije kao posrednik ili Jahvin prorok mora sve te riječi prenijeti narodu i na taj čin pripremiti narod za susret sa svojim Bogom.

2.4. Različita tumačenja Saveza

2.4.1. Savez izražen slikom gozbe

Za razliku od teofanijskih oblika objave u 19. poglavlju (J) u 24,1-2. 9-11 Knjige Izlaska (E) nalazimo sasvim drukčiji opis sklapanja Saveza. Sinaj je mjesto susreta i slavlja Saveza. Jahvistički i elohistički tekst dobivaju nove teološke teme. Mojsije mora uzaći k Jahvi (Izl 24,1) s pratnjom, Aronom, Nadabom i Abihuom i sedamdeset izraelskih starješina. Sve ima obilježje svečanog susreta Jahve s predstavnicima zajednice. Svi oni »vidješe Boga« (*visio Dei*) i »slobodno su Boga motrili i jeli i pili« (božanska gozba). Scena ima oblik zajedništva s Bogom izražena starim orijentalnim slikama kraljevskih gozbi. O teofaniji, zakonu i savezu skoro da se i ne govori. I lik Mojsija iz 19. poglavlja kao da nije isti. On kao da nije posrednik. Na gozbi kao da ne blaguje Jahve s izraelskim predstavnicima. Oni sami blaguju u Jahvinoj blizini. To je posebni privilegij (*Privilegrecht*) koji im Jahve dariva: biti u njegovoj blizini i blagovati i piti na njegovoj gozbi. Gozba je izraz dostojanstva na koje ih sam Jahve uzdiže.

²⁷ Usp. Ambrogio SPREAFICO, *Il libro dell'Esodo*, Roma, 2002., 98-103.

I strah koji se spominje u Izl 19.16s ovdje se ne spominje. Bog dopušta da ga gledaju. Scena sada odražava radost susreta, partnerski odnos u koji Bog prihvaća Izraelce. Približiti se Bogu značilo je izložiti se smrti. Pa ipak Bog im daje privilegij gledati ga. Tim je Jahve utemeljio novi odnos prijateljskih partnera, iako nejednakih.²⁸ Gozba, gledanje Boga, povezano s primanjem kamenih ploča na kojima je ispisan zakon (Dekalog) i zapovijedi (Knjiga saveza) iskazuje da Bog na Sinaju utemeljuje Izrael kao religioznu zajednicu koja ima svoj cilj u gledanju i doživljavanju Boga u riječi i Zakonu.²⁹ Tim su Dekalog i zapovijedi dobili i svoje religiozno odredište, koje neki nazivaju i eshatološkim temeljem Saveza. Naime Dekalog i zapovijedi nisu samo povelja sklapanja Saveza nego norme koje Bog daje da Izrael napreduje u svetosti svagdanjeg života. Izrael će na putu vršeći Zakon sazrijevati i postajati sposoban konačno gledati Boga licem u lice. Prisutni Bog u svojoj riječi omogućuje to gledanje vjerom u Boga koji s Izraelom ulazi u partnerski odnos. Konačni redaktor u svemu ipak vidi Mojsija kao posrednika. Jedino se Mojsije može približiti Jahvi. On prima riječi (Dekalog Izl 20,1s) i odredbe (Knjiga saveza, Izl 21,1-23,33) i priopćuje ih narodu (Izl 24,3 s). Redaktor je umetnuo 24,1-2 i povezo sklapanje Saveza na temelju ovih riječi i odredaba (r. 3) dodavši obred krvi (Izl 24,8).³⁰

Jahve sam poziva Mojsija. Jahve ima inicijativu. On mu daje dvije kamene ploče sa zapovijedima »koje sam za njihovu pouku napisao« (Izl 24,12). Deuteronomist tim izražava da je Dekalog izraz Jahvine volje koja je temelj zakona. Cilj objave Dekaloga jest narod. Jahvine riječi i odredbe tvore Jahvin narod. Mojsije je privilegirani prvi primiti ploče Dekaloga ali i Izrael koji ih prihvaća jest privilegirani Jahvin narod. Od izraza *gôj* koji piscu služi za označavanje Izraela kao jednog od mnogih naroda ovdje prelazi na *’ām* koji skoro redovno označava Jahvin izabrani narod uz izraz *benê Jisrā’el*, sinovi Izraelovi (Izl 34,10).

Redci Izl 24,3-8 su kasniji umetak zadnjeg redaktora koji tim u tekst unosi obredni čin sklapanja Saveza. Mojsije sam dolazi u blizinu Jahvinu, a predstavnicima i puk ostaju na većoj distanci. Mojsije silazi i prenosi im Jahvine riječi i odredbe (Izl 24,3). Tim su događajem obredno povezani Dekalog i Knjiga saveza s Jahvinim činom sklapanja Saveza.

²⁸ Mnogi egzegete opisuju ove odnose kao odnos kralja prema svojim vazalima.

²⁹ Usp. Erich ZENGER, *Israel am Sinai*, 184.

³⁰ Usp. Bernard RENAUD, *La Théophanie du Sinai*, 34.

2.4.2. Škropljenje krvlju – Savez tvori zajedništvo

U drugom dijelu teksta slavlje Saveza opisano je kao liturgijska gozba s obredom krvi kojim se sankcionira, ozakonjuje sklopljeni Savez između Jahve i naroda (Izl 24,1-11).

Iako tekstovi 24,1-11 prema mnogim egzegetama pripadaju starijim predajama u kojima se teofanija usredotočuje na gledanje Boga, ipak je određene preinake učinio i svećenički redaktor i dao im specifičan karakter svetog zajedništva s Jahvom. Obred sklapanja Saveza u ovim redcima liči više na obredni ritual nego na ugovor stranaka u dijalogu.³¹ Na sceni se uz Mojsija pojavljuju i druge osobe (Izl 24,1.9) koje uz Mojsija poprimaju privilegirani svećenički karakter. Oni se približavaju svetome i »slobodno su Boga gledali i jeli i pili« (24,11). Iako je tekst kompleksan i očituje više slojeva prerade konačni tekst djelo je svećeničkog redaktora izvršen na temelju starijih izvora.³² On ističe Mojsija koji se sam približava Jahvi (24,2) a Aron, Nadab, Abihu i sedamdeset izraelskih starješina predstavnici su sveukupnog naroda, hijerarhijski ustrojena, pred Jahvom koji s cijelim narodom sklapa Savez na temelju svih riječi (Deklaoga 20,1-17) i odredaba (Knjige saveza 21,1-23,33).

I ovdje je jasno, Bog ne kondicionira Izraelce u sklapanju Saveza. Savez je slobodan Jahvin dar ali uzrokuje u narodu svijest odgovornosti, jer Jahve Savezom ulazi u zajedništvo života s Izraelom na putu u obećanu zemlju, odnosno na putu svetosti života.

2.4.3. Krv Saveza – značenje krvi u obredu

Zajedništvo života Jahve i Izraela u ovom tekstu opisano je orijentalnom slikom gozbe i prastarog obreda krvi. Oni tvore jedinstvo naroda oko Jahvina svetišta. Jahve je kohezivna sila tog jedinstva. Svećenički redaktor produbljuje tim značenje sinajske objave i sklapanje Saveza na svetom mjestu i ističe obvezu podizanje oltara i prinosa žrtava. Savezom narod ulazi u zajedništvo Jahvina života i obratno. To je nerazdvojivo jedinstvo utemeljeno na slobodnom Jahvinom izboru Izraela za svoj narod. Zajedništvo je Boga i Izraela potvrđeno ponajviše obredom škropljenja krvlju (Izl 24,8). Obred seže u stare orijentalne običaje sklapanja saveza. U krvi je život a škropljenje krvlju simbolično izražava zajedništvo života naroda sa živim Bogom. Kroz krv kola božanski život i zato svaki ljudski život pripada Bogu. Krv ima sakralno značenje: u njoj je

³¹ Usp. Lothar PERLITT, *Bundestheologie im Alten Testament*, 167.

³² Usp. Bernard RENAUD, *La Théophanie du Sinai*, 39.

svaki čovjek posvećen i pripada Bogu. Snažno su zvučale riječi: »Ovo je krv Saveza (*hineh dam habb^erîit*) koji je Jahve s vama uspostavio na temelju svih ovih riječi« (Izl 24,8). Savez obilježen krvlju posvećenih žrtava uspostavio je poseban odnos Jahve i Izraela. Taj će Savez biti zapečaćen novim Savezom u krvi Isusovoj kako tumači Matej 26,28 i pisac Poslanice Hebrejima 9,15s. Sve je u Kristu pa i novi Savez u krvi njegovoj dobio puninu značenja i važnosti za spasenje ne samo Izraela nego cijelog čovječanstva. Savez u krvi, iz obreda koji Mojsije samo jednom obavlja škropeći narod, ima sakralni karakter koji proizlazi iz dara posvećenih žrtava.³³ Svećenička predaja u Lev 17,10-13 obred je sankcionirala zabranom blagovati krv i dala mu pomirbeno teološko značenje: »Jer je život živoga bića u krvi. Tu krv ja sam vama dao da na žrtveniku njome obavljate obred pomirenja za svoje živote. Jer krv je ono što ispašta za život« (Lev 17,11). Znakovito je u obredu što Mojsije pola krvi izlijeva po žrtveniku a drugom polovicom škropi narod nakon što im je pročitao Knjigu saveza (Izl 24,6). Tim je izraženo jedinstvo između Boga i naroda što ga tvori Jahvina riječ napisana u Knjizi saveza. Obred škropljenja izražava jedinstvo između Boga, koga simbolizira oltar, njegovih riječi koje se čitaju (Knjiga saveza) i Božjega naroda. Jahve, riječ, krv i narod tvore nečuvano jedinstvo odnosa, nerazorivi Savez koji cijeli obred izražava. Sve pak navještajem riječi ima trajnu vrijednost. Sve je svečani čin na koji narod spontano odgovara: »Sve što je Jahve rekao, izvršit ćemo i poslušat ćemo« (Izl 24,7b). Iznad svega obred iskazuje svetost Božjeg čina sklapanja Saveza. Mojsije je posrednik a narod participira gledanjem, slušanjem riječi, i prinosom žrtava. Savez dakle ima osobno ali i kolektivno značenje. Sudjeluju zajedno i pojedinac i zajednica.³⁴ Jahve i narod su ujedinjeni znakom krvi. Škropljenje krvlju je središnji izraz u 24. poglavlju kojim se ističe totalna pripadnost Jahvi i zajedništva u kojem Izrael preuzima odgovornost služiti i štovati samo Jahvu, Boga svoga.³⁵ To je zajedništvo života uglavljeno znakom krvi. U njima kola isti život. Izrael po krvi koja je u njemu jest Jahvin narod. U njemu je božanski život i po tome pripada Jahvi. On je u Savezu spoznao Boga svoga. On jedini, između tolikih naroda, poznaje Jahvu. On jedini slavi Jahvu zahvalnim prinosima žrtava i sjeća se njegovih dobročinstava. Drugi ga u tom svjetlu Saveza ne poznaju. U Savezu, dakle, sudjeluje i čovjek participiranjem na božanskom životu koji se kroz dar Saveza objavljuje. Obred snažno slikom krvi ukazuje na posebnost religiozno-

³³ Usp. Dennis J. McCARTHY, Blood, u: Keit R. KRIM (ur.), *The Interpreter's Dictionary of the Bible. Supplementary Volume*, Naxhville – Abington, 1976., 114-117.

³⁴ Usp. Antonio BONORA, *L'alleanza nell' Antico Testamento*, 32.

³⁵ Usp. Bernard RENAUD, *La Théophanie du Sinaï*, 120.

moralnih odnosa između Jahve i Izraelaca. Ta se posebnost očituje u Jahvinim riječima i odredbama za koje su se Izraelci zakleli vršiti: »Sve riječi što ih Jahve reče, vršit ćemo« (Izl 24,3).³⁶

2.4.4. Strukturalni problemi u tekstu

Može se raspravljati naširoko o strukturalnim slojevima sadašnjeg teksta. Pri-zor se ponavlja dva puta: Mojsije uzlazi na brdo, silazi narodu i kazuje im sve Jahvine riječi (*kol-dibrē*) i sve odredbe (*kol-hammišpātīm*) (24,3) i napokon Mojsije proglašava sklopljeni Savez. U egzegezi se postavlja pitanje: Je li Bog sklopio Savez samo s Mojsijem, koji on, nakon škropljenja krvlju, u ime Boga proglašava narodu govoreći: »Ovo je krv Saveza (*dam habb^erīt*) koji je Jahve s vama uspostavio na temelju svih ovih riječi« (Izl 24,8). Prema drugim tekstovi-ma Mojsije je primio riječi (Dekalog) i odredbe (Knjiga saveza) koje proglašava narodu a narod svjestan Jahvine naklonosti daje svečanu zakletvu i prihvaća Savez. Problematično je i u tekstu pisanje riječi na ploče Saveza (Dekalog). Prvo se u tekstu ističe da je Mojsije ispisao sve Jahvine riječi: »Mojsije popiše sve riječi Jahvine« (Izl 24,4a) a potom mora uzaći na brdo i primiti kamene plo-če koje »sam (Jahve) ispisao za njihovu pouku« (Izl 24,12). Uspoređujući doga-đaje ispisane u knjizi Ponovljenog zakona jasno se vidi da deuteronomist ističe važnost Dekaloga kao Jahvinih izravnih riječi. Mojsije je posrednik u teofaniji i prenošenju Jahvinih riječi i odredaba. Dekalog i Knjiga saveza ovako složeni zacijelo imaju svoj prvotni izvor u deuteronomističkoj predaji a oblikovani su kroz dugo razdoblje. Svećenički pak redaktor ih je unio u Knjigu Izlaska i dao im božanski autoritet.³⁷ Deuteronomistički stil i rječnik prepoznatljiv je u izra-zima već i u 19. poglavlju: »pokoravati se i držati Savez«, »predraga svojina«, »kraljevsko svećenika«, »narod« (*‘am*, tj. sinovi Izraelovi). U 24. poglavlju isti-canje važnosti Jahvine riječi (Dekaloga), Knjige saveza, sve su to dijelovi koji u svećeničkoj predaji dolaze od deuteronomista a dobivaju svoje sakralno mje-sto u obredu sklapanja Saveza. Jahve ima inicijativu u svim činima. »Jahve je Bog Izraela«, Izrael je njegov narod.³⁸ Sinovi Izraelovi su Jahvina obitelj. Obred krvi simbolizira uzajamno jedinstvo i zakletvu naroda. Savez Jahvin odnosi se na sav narod iako je Mojsije u tekstu posrednik između Boga i naroda. Prema jednima dakle Bog sklapa Savez s Mojsijem koji ga kao Jahvin prorok narodu

³⁶ Usp. Ambrogio SPREAFICO, *Il libro dell'Esodo*, 100.

³⁷ Usp. Bernard RENAUD, *La Théophanie du Sinäi*, 42s.

³⁸ Usp. Frank Lothar HOSSFELD, *Der Dekalog. Seine späte Fassungen, die originale Kompositi-on und seine Vorstufe*, Fribourg – Göttingen, 1982., 100ss.

proglašava a prema drugima Bog je izravni tvorac Saveza s cijelim narodom. U Izl 20,1 Mojsije proglašava narodu sve Jahvine riječi. Riječi su dakle usmjerene cijelom narodu. U 24,3 isti su naglasci; Mojsije »kaza narodu« ne pojedincima, »sve riječi Jahvine i sve odredbe« i »sav puk« se zaklinje »vršit ćemo ih«. Mojsije sam svjedoči: »Ovo je krv Saveza koji je Jahve s vama uspostavio ...« (Izl 24,8). U svakom slučaju u zadnjoj redakciji teksta Mojsije je posrednik i ima vrlo važnu ulogu u tumačenju Saveza kao božanske ustanove. Dekalog i Knjiga saveza u konačnoj redakciji teksta neshvatljivi su bez iskustva događaja Izlaska. Savez i Zakon uzajamno se prožimaju. Zakon je u Bibliji Jahvin govor srcu (D) ali i put autentičnog načina življenja i mora se održavati (P).³⁹ Savez je izraz Jahvine slobodne volje a Zakon (Dekalog i Knjiga saveza) jamči život u slobodi u koju je Jahve narod iz ropstva izveo. Zato je Knjiga saveza kao prošireni prikaz Jahvine volje ugrađene u sklapanje Saveza. U Izl 17,14 (pobjeda nad Amalećanima) Jahve traži da se sve zapiše u knjigu kao *zikkārôn*. Očito da Dekalog i Knjiga saveza imaju istu teološku vrijednost. To je trajni spomen koji obvezuje. Stoga i Dekalog i Knjiga saveza ulaze u konstitucionalni čin Jahvina Saveza. Oni obvezuju sva pokoljenja jer su izraz Jahvine volje. A vršenjem odredaba Zakona osigurana je trajnost Saveza s Jahvom.⁴⁰ »One (riječi i odredbe) su temelji na kojima sam s tobom i s Izraelom sklopio Savez« (Izl 34,27). Savez je u ovom povijesnom procesu spoznaje poprimio *partnerski karakter*. Obje strane, Jahve i Izrael, u Savezu su aktivno angažirane. Savez je Jahvin čin kojim je uveo Izraela u svoje intimno zajedništvo života.

2.4.5. Subota – znak vječnog Saveza

Čin sklapanja Saveza svećenički redaktor oblikovao je kao svetu liturgiju. Prvi dio je teofanija na gori Sinaj (Izl 19,10-25), potom je umetnut zakonodavni dio (Izl 20,1-17) i dodana od svećeničkog redaktora Knjiga saveza (Izl 20,22-23,19).

Obred sklapanja Saveza dovršen je Jahvinim odredbama o izgradnji svetišta, žrtvenika i propisa o svećenicima, a završava Jahvinom zapovijeđu slaviti subotu kao »znak (Saveza) između mene i vas« (Izl 31,13). Izraz »između mene i vas« očito podrazumijeva obveze koje proizlaze iz sklopljenog Saveza. Tekst je iz svećeničke predaje koja suboti daje karakter svetosti.

³⁹ Adalbert REBIĆ, Pojam i uloga Zakona u Bibliji, u: *Bogoslovska smotra*, 54 (1984.) 2-3, 204-214; Adalbert REBIĆ, Zakon, u; *Središnje teme Staroga zavjeta. Biblijskoteološki pregled starozavjetne poruke*, Zagreb, 1996., 129-141.

⁴⁰ Usp. John L. MCKENZIE, Starozavjetna biblijska teologija, u: *Biblijska teologija Staroga i Novoga zavjeta*, Zagreb, 1980., 182-184.

Slavlju subote ovom odredbom dan je karakter božanske ustanove, vjerojatno u vrijeme poslije sužanjstva (Izl 20,8 kao i u Pnz 5,12).⁴¹ Subota je sveti dan odmora kada se svaki Izraelac mora sjećati Saveza kao i božanskog čina stvaranja. »Neka Izraelci drže subotu – svetkujući je od naraštaja do naraštaja – kao vječni savez (*b^erît 'ôlām*) (Izl 31,16). Subota je sveta i Mojsije mora prenijeti narodu ovu Jahvinu zapovijed. Izrael mora težiti svetošti: »Sveti budite jer sam svet ja, Jahve, Bog vaš!« (Lev 19,2). Izrazom »reci Izraelcima«, zapovijed se odnosi na sve Izraelce. Mojsije je i opet posrednik između Boga i naroda. »Subote moje morate održavati jer subota je znak (*'ôt*) između mene i vas od naraštaja do naraštaja (Izl 31,12). Dva puta se ističe da je subota »znak između mene i Izraelaca« (31,13.16). *'Ôt* je spasenjski znak⁴² ima karakter spomenčina – *zikkārôn*. Izrael se mora sjećati Božjih riječi i djela. Znači svetkovanje subote nužno je za spasenje. Obveza ima trajnu vrijednost, »od naraštaja do naraštaja«. »Šest dana neka se vrše svi poslovi...« a »sedmi dan« je *šābat* – dan poćinka (Izl 31,15). Tako je i Jahve za »šest dana sazdao nebo i zemlju a sedmoga dana je prestao raditi i odahnuo« (Izl 31,17). U suboti se susreće vrijeme Božje i vrijeme ćovjeka, Božjeg djela stvaranja i poćinka s ljudskim radom i poćinkom. Božja zapovijed o poćinku u subotu ima uz teološku i socijalnu dimenziju. Ćovjek treba poćinuti u subotu i sjetiti se Božjih djela kojima štiti njegov život. Ćovjek je od Boga blagoslovljen (Post 1,28) a subota je blagoslovljena i posvećena (Post 2,3). Subota je tim iznad ćovjeka. Zato je i ćovjek pozvan da se u subotu posvećuje. Izrael je posvećenjem subote odvojen za svoga Boga iz profanog svijeta. Izrael je odvojen i pozvan da slavljem subote sudjeluje u Božjem naumu posvećenja svijeta.⁴³ »Subota je cilj stvaranja, u njoj je prisutno 'zašto' toga stvaranja. Ono je tu zato što je Bog htio stvoriti prostor kao odgovor svojoj ljubavi, prostor poslušnosti i slobode.«⁴⁴ U židovskoj liturgiji slavlja subote subotu se u molitvi doćekuje kao zarućnicu. Ona se doćekuje kao kraljica. Znaći, to je svećani radosni dan susreta s Bogom, kraljem Izraela.⁴⁵ Tim proglasom Savez je povezan s ćinom Božjega stvaranja i ima trajnu vrijednost (Post 2,2-3). »'Sedmi dan' (Izl 31,17) konaćni redaktor preoblikovao je u tekstu kao 'dan subotnji'.«⁴⁶ Subota je

⁴¹ Usp. Bernard RENAUD, *La Théophanie du Sināi*, 19.

⁴² F. J. HELFMEYER. *'ôt*, u: G. Johannes BOTTERWECK – Helmer RINGGREN (ur.), *Theologisches Wörterbuch zum Alten Testament I*, Stuttgart, 1973., 182-205.

⁴³ Usp. Mirko GOLUBIĆ, *Subota i nedjelja u Bibliji i povijesti*, Zagreb, 1985., 17.,22.

⁴⁴ Joseph RATZINGER – BENEDIKT XVI, *Jesus von Nazareth. Von der Taufe im Jordan bis zur Verkłärung*, I, Freiburg – Basel – Wien, 113. Hrvatski prijevod ovdje je nejasan: Joseph RATZINGER – BENEDIKT XVI., *Isus iz Nazareta*, Split, 2007., 97.

⁴⁵ Usp. Ambrogio SPREAFICO, *Il libro dell'Esodo*, 140.

⁴⁶ Bernard RENAUD, *La Théophanie du Sināi*, 31, 186.

blagoslovljen i posvećen dan Jahvin (Post 2,3). Pisac ovih redaka povezao je Savez i slavlje subote u kojoj se treba sjećati svih Jahvinih djela. Izraelci su zbog Saveza obvezani u subotu sjećati se i Božjeg čina oslobođenja i sklapanja Saveza kao središnjeg čina kojim Jahve tvori zajedništvo života i poziva Izrael na put svetosti do konačnog spasenja. Subota je u tom značenju vječni znak (*'ôṭ*) vječnog Saveza (*b^erît 'ôlām*). Zapovijed o slavljenju subote podudara se sa svrhom sklapanja Saveza, tj. Jahvinom zakletvom biti usred svoga naroda i posvećivati ga na putu života. S druge strane slaviti subotu znači priznavati i slaviti Jahvu Boga svoga kao osloboditelja, spasitelja i posvetitelja. Prijetnja smrću onima koji je oskrvnu (Izl 31,14) ustvari je isključenje iz zajednice koja participira na Božjem životu zajamčenim Savezom. Zbog toga u židovskoj tradiciji suboti je dana temeljna uloga kako u vjerničkom tako i u nacionalnom životu zajednice. »Više nego su Židovi držali subotu, subota je držala Židove«, zapisao je pisac Ascher Ginzberg.⁴⁷ Subota je temelj i modernog židovstva. Bez subote nema židovskog života, i bez subote nema ni Židova. Drugim riječima dok je židovstva bit će i subote, ili kad Židovi ne budu slavili subotu, nestat će i Židova, tvrdio je Ascher Ginzberg.⁴⁸

3. Prekršaj Saveza

3.1. Struktura prikaza

Nakon izložene zakonodavne građe u poglavljima 25 – 31 Knjige Izlaska u konačnoj redakciji tri nova poglavlja 32 – 34 tvore svojevrsnu literarnu cjelinu. Međutim povijest nastanka teksta vrlo je kompleksna i nije lako napraviti detaljnu analizu. Prepoznatljivi slojevi odražavaju starije izvore iz jahvističke, elohističke i deuteronomističke predaje. Jedan sloj povijesno je zacijelo povezan s pripoviješću o religioznom i vjerskom raskolu u vrijeme Jeroboama I. (931. – 910. g. pr. Kr.) koji je dao izgraditi u Betelu i Danu kraljevska svetišta i postavio dva zlatna teleta (*šenê 'egle zāhāv*) koja je izložio narodu na štovanje kao božanstvo: »Dosta ste uzlazili u Jeruzalem! Evo, Izraele, tvoga boga koji te je izveo iz zemlje egipatske« (1 Kr 12,28-29). Biblijskim piscima poslužile su iste riječi: »Evo, Izraele, tvoga boga« da politički i vjerski raskol u narodu protumače u svjetlu Saveza na Sinaju kao prekršaj Saveza s Jahvom.

⁴⁷ William WOLFF, Das Schabbatgebot. Ein Grundpfeiler des Judentums, u: *Freiburger Rundbrief Neue Folge*, 15 (2008.) 4, 242. Književnik Ascher Ginzberg (1856. – 1927.) rođen je u Ukrajini a pisao je na novohebrejskom (*ivrit*) mnoga djela na biblijske teme i rabin-ska tumačenja Biblije.

⁴⁸ Usp. William WOLFF, Das Schabbatgebot. Ein Grundpfeiler des Judentums, 248-248.

Prividno literarno jedinstvo Izl 32 – 34 strukturalno ima tri dijela:

- 1) poglavlje 32. umetnuto je ovdje nakon prethodnih tekstova zakonodavne građe (Izl 25 – 31) da lakše objasni motiv obnove sklapanja Saveza u 34. poglavlju;
- 2) građa u Izl 33,1 – 34,9 donosi dijalog Mojsija s Bogom, suputnikom Izraelovim na putu u obećanu zemlju. Objašnjava se vjernost Jahvine prisutnosti danim obećanjima u sklopljenom Savezu;
- 3) u Izl 34,10-28 pripovijeda se događaj obnove Saveza s integriranjem Dekaloga i važne zakonodavne građe kao temelja za čuvanje Saveza.

3.2. Grijeh Izraela

Struktura prikaza vjerskog otpada Izraelaca u 32. poglavlju je jednostavna: a) redci 32,1-6 pripovijedaju izlivanje lika zlatnog teleta (*'egel zāhāv*); b) redci 32,7-14 dijalog Boga i Mojsija; c) redci 32,15-20 reagiranje Mojsija na grijeh Izraelaca; d) redci 32,21-29 nepovjerenje u Arona i promicanje revnosti levita; e) reci 32,30-35 ponovni zagovor Mojsija. Zajednički su elementi temeljnog teksta u Izl 32 – 34 i Pnz 9 – 10. Usporednim analizama dolazi se do shvaćanja da je izlivanje zlatnog teleta u deuteronomističkoj predaji shvaćeno kao čin idolatrije, a kod konačnog redaktora i kao svetogrđe protiv Jahve koje se kažnjava smrću.

Sakralnost Saveza istaknuta u Izl 19 – 24 povrijeđena je izlivanjem zlatnog teleta. Odsutnost Mojsija na dugo vrijeme dovela je u iskušenje cijeli narod. Rodila se sumnja da ih je i Jahve ostavio. Savez koji je bio jamstvo trajne Jahvine prisutnosti i kultnog štovanja s prinosom žrtava došao je u iskušenje. Narod bez Boga je bez orijentacije. I Aron je na iskušenju. Izraz »napravi nam boga (*qûm 'asêh lānû 'elohîm*)« odaje nevjeru u Jahvina obećanja. Izrael je zaboravio Boga svoga. U tekstu je međutim vidljivo da Aron, koji je popustio pred iskušenjem naroda i izliva zlatni lik, još nije smatrao sam lik božanstvom, nego podnožje žrtveniku. On to iskazuje namjerom: »Sutra neka se priredi svečanost u čast Jahvi« (Izl 32,5b). Izliveni lik trebao je poslužiti kao simbol nevidljive Jahvine prisutnosti i podložnosti Jahvi kao gospodaru. Aron nije uspio u svojoj namjeri. Lik je postao motiv nevjere iskazane u povicima svega naroda: »Ovo je tvoj bog, Izraele, koji te izveo iz zemlje egipatske« (Izl 32,8c). Tragičnost je u povezivanju lika s Bogom koji ga je izveo iz ropstva u slobodu. Izrael je posumnjao u prisutnost svoga Boga koji ga je iz ropstva oslobodio. Kasnije povijesne okolnosti jasno ukazuju na totalni otpad Izraela od Jahve u vrijeme Jeroboama I. koji podignuvši zlatno tele u Betelu i Danu ponavlja pred narodom iste riječi dajući liku teleta značenje boga. Izraz »ovo je tvoj bog, Izraele« (1 Kr 12,28b) jasno pokazuje

da je Izrael prekršio Savez. To je bio povod reinterpretaciji temeljnog teksta u predajama E i posebno u deuteronomističkoj predaji koje su u tim okolnostima protumačile izraz *ʿegel* (tele) kao lik idola božanstva i prema tome otpad Izraela od Jahve kao idolopoklonstvo ili prekršaj Saveza.⁴⁹ Dakako cijeli događaj strukturiran je u novom svjetlu konačnog svećeničkog redaktora. Grieh Izraela je perverzija, teška uvreda Jahve, i zato izaziva gnjev Božji. Jahve ne želi biti više usred svoga naroda. On se distancira od nevjernog naroda. Tekst ne iskazuje da Jahve povlači svoje riječi Saveza. Štoviše sam Jahve zapovijeda Mojsiju: »Požuri se dolje!« jer »vidim da je ovaj narod tvrde šije« (Izl 32,7.9). Takav otpad Izraela izaziva Jahvinu pravednu srdžbu.

3.3. Zagovor Mojsija

U redcima Izl 32,7-14 pisac prikazuje dijalog Boga i Mojsija. Mojsije se odmah stavio u ulogu posrednika. On moli da se Jahvin gnjev stiša. Vjerojatno D prečitava J, i imajući u vidu novije povijesne idolatrijske otpade Izraelaca, tumači i događaj izlivanja zlatnog teleta kao čin idolatrije. Zato uvredu i gnjev Jahve prikazuje kao raskid Saveza. To potvrđuje i čin Mojsija koji razbija ploče svjedočanstva (*luhot hāʿēdut*, Dekaloga) ispisanih na obje strane (Izl 32,15). Izraz pokazuje da je Izrael morao svjedočiti Savez vršenjem zapovijedi Dekaloga. Jahve naime prekršitelje, grijeh idolatrije, kažnjava smrću.

Deuteronomist je teolog Jahvine riječi i ljubavi. U tumačenju teologije Saveza kao da mu je trebalo događaj sa zlatnim teletom kako bi istaknuo Jahvino milosrđe. Ono se iščitava u trajnom Jahvinu praštanju. Perikopa o zlatnom teletu prikazana je kao prototip raskida Saveza. Tragičan događaj Izraela sa zlatnim teletom motiv je u tekstu za obnovu Saveza kao izraza Božjeg milosrđa.

Mojsije je u toj zgodi jedini koji komunicira s Bogom. On zna da je Jahve ljubomorni Bog (Pnz 6,15) ali i milosrdni Bog (Izl 34,6). To je dokazao činom oslobođenja iz Egipta i sklapanjem Saveza. Kada je Izrael počinio grijeh Mojsije je predstavljen kao zagovornik naroda i apelira na Jahvino milosrđe.⁵⁰ Jahvi iznosi svoje argumente. Sriče ih u dijaloškom nadmetanju s Bogom. Želi uvjeriti Jahvu kako je potrebno oprostiti narodu. Iznosi četiri motiva: 1. Izrael

⁴⁹ Narod želi vidljivog boga koji bi ih trebao voditi kroz pustinju. Lik bika (*apis*) u Egiptu i Asiriji, u Kanaanu često je predstavljao božanstvo plodnosti. U Ugaritu i Siriji *Baʿal-Hadad*, bog oluje imao je podnožje u liku bika. Takav lik štovan je i u Heliopolisu kao utjelovljenje Ozirisa. Štovan je i u Memfisu kao vidljivi lik boga sunca Ptaha. Usp. C. J. CLASSEN, *Apis*, u: *Lexikon der Alten Welt*, Zürich – Stuttgart, 1965., 205. Usp. Bernardo G. BOSCHI, *Esodo*, 279.

⁵⁰ Bernard RENAUD, *L'alliance. Un mystère de miséricorde. Une lecture de Ex 32-34*, Paris, 1998., 29ss.

je izabrani Jahvin narod. 2. Jahve ga je sam svojom moću i silnim čudesima izbavio iz egipatskog ropstva. 3. Uništiti svoj vlastiti narod išlo bi na ruku Egipćanima koji štuju mnoge bogove koji bogovi nisu pa bi tumačili: Jahve ih je i izveo da ih pobije. 4. Jahve se u Savezu zakleo biti njihov Bog i uvesti ih u zemlju za koju se zakleo praocima Abrahamu, Izaku i Jakovu, slugama svojim i njihovu potomstvu (Izl 32,11-13). Mojsijeva mudrost i ponizna molitva promijenila je Jahvinu odluku. »Jahve odustane« da na svoj narod svali nesreću (32,14). Snažnim antropomorfizmom objavljuje se Jahvino milosrđe. Jahve kao da se kaje kao nekoć nakon potopa (usp. Post 8,21) da više neće kazniti svoj narod takvom teškom kaznom (usp. Post 8,21).

I ponovno davanje ploča svjedočanstva (Dekaloga), makar jednom ispisane Mojsijevom rukom, a drugi put izravno Jahvinom svjedoče Jahvino milosrđe. Na pločama su »riječi Saveza – Deset zapovijedi« (Izl 34,27-28) koje Izraelcima jamče trajnu Jahvinu prisutnost u životu.⁵¹

Nagrađena je revnost levita koji preuzimaju ulogu Arona u puku. Svećenički redaktor sada ističe i potrebu svetišta kao nova mjesta susreta s Jahvom u Šatoru sastanka (*'ohel nātāh*) (Izl 33,7) koje Mojsije podiže izvan tabora. Svećenički redaktor Jahvinu prisutnost prikazuje u Šatoru koji se nakon prekršaja Saveza premješta izvan taborišta. Tim želi kazati: Jahve nije daleko od svoga naroda, ali ne može prebivati usred naroda koji mu nije vjeran. U Šatoru je prisutan Jahve, svi tu mogu doći i tražiti savjete za svagdanji život. Teofanijska slika oblaka to svjedoči. Jahve je tu, Prisutni, Bog Saveza. To mu ime kazuje: »Ja sam koji jesam«, »Ja jesam« (Izl 3,14).⁵² Mojsije je privilegirani komunicirati s Jahvom i gledati ga licem u lice (Izl 33,11). Dijalog kroz molitvu izražava intimnost Mojsija s Bogom. On je sada Jahvin posrednik, glasnik i tumač narodu Jahvinih riječi i njegove prisutnosti. Na Mojsijev zagovor Jahve obećava ostati suputnik Izraelaca na putu. Objavit će mu i svoju slavu (*kābôd*). Tekst o objavi slave Jahvine (Izl 33,18-23) ovdje je umetnut i prekida započeti dijalog Jahve i Mojsija. Pisac skreće pažnju na Jahvinu prisutnost iako se Boga ne može gledati licem u lice (Izl 33,23). Tek u Mojsiju Izraelci doživljavaju blizinu i svetost Jahvinu. Narodu je i to izraz Jahvine naklonosti i milosrđa prema grješnicima. Imaju Mojsija za vođu na putu. Mojsije je pred Bogom uporan u dijalogu. I dalje inzistira u svojoj zagovorničkoj molitvi za grješni narod i skoro 'prisiljava' Boga da mu oprost. *Kābôd*,

⁵¹ Usp. Cornelius HOUTMAN, Exodus 20-40, u: *Historical Commentary on the Old Testament*, Leuven, 2000., 698.

⁵² Usp. Ivan GOLUB, *Prisutni. Misterij Boga u Bibliji*, Zagreb, 1983. RAPHAEL, *'Ehjah 'Ašer 'Ehjah. Io sono Colui che sono*, Roma, 1978., 9. (Knjiga je kabalističko tumačenje Jahvina imena. Tetragram se tumači kao simbol realnosti. Jahve je fenomen realnosti postojanja, pojavnosti (*māya*), počelo univerzalnog stvaranja vidljivog i nevidljivog svijeta.)

slava Jahvina kao svojevrsni teret prisutna je u Izraelovoj povijesti, u prirodnim pojavama, u kultu, u njegovim spasenjskim činima koji obvezuju. Ovdje se slava Jahvina očituje kao dobrota, milosrđe, oprostjenje. Izrael je zbog toga pozvan dati slavu Jahvi kao u Ps 29,1-2: »Dajte Jahvi, sinovi Božji, dajte Jahvi slavu i moć!« Mojsije je shvatio, u imenu Njegovu Izrael ima nadu i spasenje. Zbog Jahvina milosrđa moguće je postići oprostjenje (*sālah*) i obnoviti Savez. Oprostjenje je jedini put obnove Saveza. U oprostjenju će tek narod vidjeti slavu Božju. Slava (*kābôd*, od glagola *kabed*, biti težak) je nešto što kao teret pada na narod. Slava Jahvina pritišće i duboko, intimno se, u oprostjenju cijelim bićem, doživljava. Redaktor je zato izraz *kābôd* zamijenio novim teološkim izrazom »gledati lice Jahvino« (*penê Adonaj*). Tim je narod ohrabren. Vidjeti lice Jahvino znači vidjeti svjetlo koje obasjava. Jahve milostiv i dobrotiv dobrotom obasjava svoj narod (Izl 34,6). Iz taborišta može se na neki način gledati Jahvu prisutnog u svom »Šatoru sastanka (*'ohel mô'ēd*)« (Izl 33,7). Mojsije se ni ovdje nije zadovoljio samo osobnom intimnošću s Bogom. Mojsije moli Jahvu da narod prati na putu premda je »tvrde šije« (Izl 34,9). Konačno na Mojsijevu molbu da mu objavi svoju slavu Bog odgovara novom teofanijom (Izl 34,1-9) i obnovom Saveza (34,10-28).

4. Obnova Saveza

4.1. Teofanija i »nove ploče« (Izl 34,1-9)

Zagovor Mojsija uvjerio je Boga o potrebi izgradnje novih odnosa s narodom koji je sagriješio. Ponavlja se scena teofanije iz Izl 19,1-17 s dodatkom zapovijedi Mojsiju. Treba isklesati dvije kamene ploče i uzaći na brdo Sinaj. Jahve se obvezuje ispisati iste riječi na ploče koje su bile i na prvim (Izl 32,7-8;15-20). Stil sadašnjeg teksta je deuteronomističkog karaktera utemeljen na staroj jahvističkoj tradiciji o Sinaju. Svećenički redaktor proširio je tekst unijevši i elohističke elemente i tim napravio usporedbu s Izl 24,3-8. Dodao je u svojoj interpretaciji zakonodavnu građu iz Dekaloga i Knjige saveza pribrane iz JE predaje (Izl 34,10-27). U zaključku redaktor JE redak 34,28 povezao je s 24,18b (P) i tako istaknuo da su i »riječi Saveza – Deset zapovijedi« (Izl 34,28) izraz Jahvina milosrđa. Prenio je u svoj zaključak sačuvane tipične deuteronomističke izraze »riječi Saveza (*dibrê habb'rit*)« i »Deset zapovijedi (*'ašeret haddebārîm*) (Izl 34,28) kao Jahvinu povelju Saveza koje svećenički redaktor naziva »ploče svjedočanstva (*luhot hā'ēdut*)« (Izl 34,29). Vraćajući sve slici prvotne teofanije redaktor događaju daje značenje objave misterija Božjeg milosrđa.⁵³ »Jahve se spusti

⁵³ Bernard RENAUD, *L'alliance. Un mystère de miséricorde*, 184.

u liku oblaka a on stade preda nj i zazva Ime: 'Jahve!'« (r. 5). Proglas Jahvina imena učinjen je vidljivim. Mojsije je privilegiran i može ga izbliza gledati. Njegova molitva za narod je nagrađena. Jahve mu objavljuje i potvrđuje njegovu uvjerenje o dobrotivom Bogu: »Jahve! Jahve! Bog milosrdan i milostiv, spor na srdžbu, bogat ljubavlju i vjernošću, iskazuje milost tisućama« (Izl 34,6-7a). Izraz *'el rahûm (reham)* izvorno označava majčinsku nježnost, što u ovom kontekstu znači, Bog narodu treba oprostiti kao što majka svojoj djeci oprašta. Izraz »bogat ljubavlju (*hesed*) i vjernošću (*'emet*)« podsjeća na Savez i obećanja koja je Jahve dao praocima i njihovu potomstvu (Izl 2,24; 6,4). Redaktor je objavu misterija Jahvina milosrđa i pojačao dvostrukim i antitetičkim riječima »Jahve!, Jahve!« i sinonimnim izrazima »milosrdan i milostiv (*'el rahûm vehanûm*) spor na srdžbu, bogat dobrotom (ljubavlju i vjernošću), iskazuje milost tisućama, podnosi opačinu...« (Izl 34,6-7). Tim teološkim konstrukcijama pisac je razvio tumačenje otajstva Božjeg milosrđa iskazana sklapanjem Saveza.

Pa ipak pisac ne propušta istaknuti da je Bog i pravedni Bog, grijeh i prijestup kažnjava čak i na potomcima otaca (34,7b). Proglasu Božjeg milosrđa zvuči kao da je suprotnost ova tvrdnja. No, pisac baš s kontrastom daljnjim razvojem teme o milosrđu želi istaknuti da je milosrđe Božje ispred kazne. Zato se i Mojsije pred tim prijetnjama nije dao ustrašiti. Klanja se Bogu ali nastavlja zagovarati svoj narod. Usrdno moli: »Gospodine moj (...) pođi s nama! Premda je narod tvrde šije, oprost i naše grijehe i naše opačine i primi nas za svoju baštinu« (34,8-9). Praštanje neutralizira grijeh kako bi trijumfirali milost i milosrđe. Molitva proročka, zagovor Mojsija, utišava Božji gnjev. Bog je Bog vjeran, vjeran obećanjima, Savezu što ga je već s praocima Izraela sklopio: »Sjetio sam se svoga Saveza ...« (2,24). Sjećati se Saveza koji uprisutnjuje Božje milosrđe povijesna je obveza (*zikkarôn*).

4.2. »Sklapam Savez« – 'anokî korêt b^erît (Izl 34,10)

»Sklapam Savez (*anokî korêt b^erît*)« – konačni je Jahvin odgovor Mojsiju. I još mu jamči »pred cijelim tvojim pukom činit ću čudesa (*niflā'ot*) kakva se nisu događala ni u kojoj zemlji, ni u kojem narodu« (Izl 34,10). U desetom retku Jahvine riječi usmjerene su direktno Mojsiju a već u redcima 11-26 odnose se na cijeli narod. Izravni Jahvin govor »sklapam Savez« je odgovor na Mojsijevu molitvu koji zagovara za sav narod. Sav narod (*kōl hā'ām*) je izabrani narod »koji te okružuje«. Izraz *kōl hā'ām* se u ovom kontekstu odnosi se na narod izbavljen iz sužanjstva, narod koji je u taborištu ispod brda. I daljnje upute koje Bog daje Mojsiju odnose se na cijeli narod: »ne pravi saveza« sa stanovnicima koje ću

ispred tebe protjerati (Izl 34,12), »poruši njihove žrtvenike da ne budu zamkom u tvojoj sredini«, tj. zamkom narodu za koji Mojsije moli i vodi u zemlju obećanja. »Sklapam Savez (*'anokî korêt b'rit*)« je izraz u singularu ali u korist je cijelog naroda. To je Jahvin odgovor nakon oprostjenja grijeha cijelom narodu. Jahve uz to potvrđuje činiti čudesa pred svim narodima (*kôl hâggôjim*), tj. pred drugim narodima. Jahve jamči cijelom narodu sigurnost i vjernost što je opet izraz trajne Jahvine blizine, prisutnosti i milosrđa iskazanom svome izabranom narodu.⁵⁴ I drugi će narodi vidjeti da je Bog Izraela izabrao i prihvatio za svoj narod (Izl 19,5) između tolikih drugih naroda, što potvrđuje i deuteronomist (Pnz 7,6). Mojsije u molitvi podsjeća na tu stvarnost: »Gospode pođi s nama premda je narod tvrde šije, oprostí nam naše grijehé (*'avonênû*). Bolje bi bilo prevesti: naše krivnje, zločine. *'Avon* je teški prekršaj (Vulgata: *crimen*), za razliku od *hata* (Vulgata: *peccatum*), koji je doveo do raskida Saveza. Samo Božje oprostjenje može spasiti zločince. Narod je postao svjestan krivnje. Mojsije to priznaje izrazom: »premda je narod tvrde šije«, »oprostí naše grijehé i naše opačine« (*'avonênû ûhattâ'tênû*) (Izl 34,9). Mojsije je stalno Bogu podastirao stvarnost: »To je tvoj narod. Zar ćeš uništiti svoj narod« (Izl 32,11-14). Na takovu molitvu kao da ni Bog ne može drugo nego popustiti, »Bog milosrdan (*'el rahûm*)« kao majka. Božja pravda iskazuje se ponajviše u praštanju i milosrđu. Milosrđe pripada biti Božjeg identiteta. Praštanje je u funkciji objave Božje ljubavi.⁵⁵ Bog je ljubav (1 Iv 4,8). U obnovljenom Savezu to je Božji narod doživio kao trajnu povijesnu stvarnost. »Iskazujem milosrđe tisućama koji me ljube i vrše moje zapovijedi« (*micvotâj*) (Izl 20,6; Pnz 5,10). Deuteronomistički pisac to je pokazao povezujući Savez s vršenjem svih Jahvinih riječi. On je izraz *micvot* promijenio u *debarim* – riječi Jahvine a konačni redaktor dodao je i Knjigu saveza kod prvog opisa sklapanja Saveza. I zapovijedi, Dekalog, norme etičkog i moralnog ponašanja njemu su Jahvine riječi kao povelja Saveza. »Na temelju svih ovih riječi« uspostavio je Jahve svoj Savez (Izl 24,8). Nije riječ o sklapanju novog Saveza, nego Jahve svoj nikad opozvani Savez trajnim milosrđem potvrđuje. Sve su te Jahvine riječi izraz trajnog kontinuiteta Jahvina milosrđa »sinovima Izraelovim« (Izl 19,3b).⁵⁶ Savez je Jahvin dar. I kao što je Mojsije posrednik sklapanja Saveza i

⁵⁴ Usp. Erich ZENGER, *Israel am Sinai*, 186.

⁵⁵ Usp. Bernard RENAUD, *L'alliance. Un mystere de misericorde*, 193.

⁵⁶ Norbert LOHFINK, Der Begriff 'Bund' in der biblischen Theologie, u: *Theologie und Philosophie*, 66 (1991.) 162-163; Norbert LOHFINK, *Der niemals gekündigte Bund. Exegetische Gedanken zum christlich – jüdischen Dialog*, Freiburg, 1989. (Tal. prijevod: *L'alleanza mai revocata. Riflessioni esegetiche per il dialogo tra cristiani ed Ebrei*, Brescia, 1991., 37). Usp. Christoph DOHMEN, Der Sinaibund als Neuer Bund nach Ex 19-34, u: Erich ZENGER (ur.), *Der neue Bund im Alten. Studien zur Bundestheologie der beiden Testamente*, Freiburg – Basel – Wien, 1993., 51-84, izričito na 70.

Isus je u Poslanici Hebrejima savršeni posrednik, novi Mojsije, koji u daru sama sebe utvrđuje i održava vječni Božji Savez, sada uvijekovječen u krvi Kristovoj (Heb 9,11-23).⁵⁷ Božje milosrđe bilo je nužno potrebno da se izbrišu grijesi Izraela koje su počinili podižući poganske žrtvenike sa zlatnim teletom u vrijeme Jeroboama I. »Sklapam savez« prizivlje i obveze Dekaloga koje proizlaze iz Saveza na Sinaju. Zadnji redaktor u svjetlu deuteronomističkog tumačenja ističe Jahvinu zapovijed: »Vrši dakle što ti danas nalažem« (Izl 34,11). »Čuvaj se da ne praviš saveza sa stanovnicima zemlje u koju ideš«. To ponavlja dva puta (34,12. i 15) i naređuje da poruše njihove žrtvenike, stupove (*maccebotām*), ašere (*ašera* /feničko božanstvo/) kako im ne bi bili zamkom, da se ne odaju bludu, jer se »ne smiješ klanjati drugom bogu« (Izl 20,3). Otpad od Jahve je uspoređen bračnom nevjerom, bludništvom. Svi ti izrazi svjedoče da je Izrael počinio veliki grijeh protiv Jahve. Očit je tu i utjecaj proroka Amosa (Am 4 – 5) i Hošee (Hoš 4) koji su Izraelove grijehe tumačili slikama preljuba i bludništva. U tekstu se ističe zabrana praviti sebi lijevane bogove (Izl 34,7) pa je u cjelini obnova Saveza zapravo tumačenje prve zapovijedi Dekaloga. »Ja sam Jahve, Bog tvoj, koji sam te izveo iz zemlje egipatske, iz kuće ropstva. Nemoj imati drugih bogova uz mene« (Izl 20,2-3; Pnz 5,6-7). Milosrđe je poprimilo oblik oprostjenja (*sālah*).⁵⁸ Jahvina ljubomora zasvjedočena je oprostjenjem svom narodu: »*Adonaj qannā šemô 'ēl qannā*, Jahve – ime mu je Ljubomorni – Bog Ljubomorani« (Izl 34,14). Jahvina ljubomora prema svom narodu pripada njegovu Imenu, njegovu biću. On je Bog Izraela, Bog Saveza, vjerni Bog koji drži Savez od naraštaja do naraštaja. Ploče svjedočanstva na koje Jahve ispisuje iste riječi Dekaloga (34,1), makar i Mojsijevom rukom (34,27-28), su Božjim riječima: »temelji na kojima sam s tobom i s Izraelom sklopio Savez« (34,27). Savez s Mojsijem samo je ponovljeni izraz privilegiranosti Mojsija pred Jahvom koji u ime naroda govori. Pa ipak Savez se uvijek odnosi i na cijeli izabrani narod, na Izrael i ima trajni karakter – *zikkaron* – u odredbi svetkovati subotu kao znak vječnog saveza (*b^erît 'ôlām*) (Izl 31,16). Jahvin Savez s Izraelom je tako i trajni iskaz Božje prisutnosti i milosrđa prema svom izabranom narodu. Savez je jedini put koji Izraelu jamči ispravan odnos sa svojim Bogom.⁵⁹

⁵⁷ PONTIFICIA COMMISSIONE BIBLICA, *Bibbia e morale. Radici bibliche dell'agire cristiano*, Città del Vaticano, 2008., br. 62-64.

⁵⁸ Bernard RENAUD, *L'alliance. Un mystère de miséricorde*, 199. J. HAUSSMANN, *Sālah*, u: G. Johannes BOTTERWECK – Helmer RINGGREN (ur.), *Theologisches Wörterbuch zum Alten Testament*, V, Stuttgart, 1986., 859-867.

⁵⁹ Usp. Ernest W. NICHOLSON, *God and his people. Covenant and Theology in the Old Testament*, Oxford, 1986.

Zaključak

Unatoč kompleksnim strukturalnim i literarnim poteškoćama u tekstovima o Savezu u Knjizi Izlaska 19 – 24; 32 – 34, može se općenito reći da se kroz tekst provlače tri sloja temeljena na jednom početnom izvoru (*Grundschrift*) sinajske predaje. Višeslojnost predaja i redaktora prisutna je i u narativnoj i u zakonodavnoj građi.⁶⁰ Tekstom dominira elohistička predaja s temom Jahvine teofanije ali i višestruka deuteronomistička redakcija s temom Saveza te svećenička redakcija s temom Zakona i svetišta. Stoljećima temeljni tekst od primitivnog oblika vezanog za oslobođenje iz egipatskog ropstva progresivno je obogaćivan riječi i djela Boga Izraelova što ih je u povijesti izabranog naroda izveo naočigled svih naroda. U deuteronomističkim redakcijama tekst je i u Knjizi Izlaska poprimio najvažnije teološko tumačenje s temom Saveza. Savez je u temeljnom tekstu unilateralni Jahvin čin, iskaz Jahvine blizine i naklonosti svoje narodu. Deuteronomistički redaktor je produbio temu integriravši u prikopu o Savezu »Jahvine riječi«, tj. Dekalog i dao je Savezu recipročnu obvezu između Jahve i naroda. Konačni redaktor umetnuo je u tekst i Knjigu saveza kao povijesnu etičku normu koja jamči Izraelu bolju religioznu i društvenu budućnost. U drugoj deuteronomističkoj redakciji u tekst je unesena vrlo važna tema Mojsija kao posrednika između Jahve i naroda a konačni svećenički redaktor uz Savez je povezao slavu i svetost Jahvinu koja se trajno doživljava u svetištu usred naroda. Odatle i propisi o suboti kao znaku Saveza i subotnjem počinku te gradnji svetišta kao trajnog Jahvinog prebivališta (Izl 31,12s; 35-40).

U najstarijim slojevima elohističke i prve deuteronomističke redakcije teofanija nije vezana za mjesto, nego za neutralno »brdo Božje«. Tek u drugom sloju Horeb se spominje kao »Božje brdo« a deuteronomist povezujući Savez s oslobođenjem iz egipatskog sužanjstva povezuje ga sa Sinajem. To svjedoči i Ps 68,16-18 »Božja je gora vrletna (...) gdje se svidje Bogu prebivati« (...) »Jahve sa Sinaja u svetište dolazi«. Predaje su Sinaj označile samo kao teološko mjesto, mjesto objave (E) i Saveza Božjeg s ljudima (D). Lociranje sklapanja Saveza na Sinaju djelo je kršćanskih tradicija.⁶¹

U Izl 32 – 34 došlo je do spajanja deuteronomističke i svećeničke redakcije s dominantnom temom grijeha Izraela i nužnosti obnove Božjeg Saveza. U biti bazni tekst za teološko produblјivanje važnosti Saveza je preddeuteronomistički sloj zajednički u Izl 32 – 34 i Pnz 9,8 – 10,11. Za pripovijest o

⁶⁰ James PLASTARAS, *Il Dio dell'Esodo. La teologia dei racconti dell'Esodo*, Milano, 1977., 141.

⁶¹ Usp. Bernard RENAUD, *L'alliance. Un mystere de misericorde*, 301; Erich ZENGER, *Israel am Sinai*, 122.

Izraelovu otpadu od Jahve deuteronomistički redaktor se inspirirao počinjenim grijehom Jeroboama I. (1 Kr 12,26-33 i 2 Kr 17,7-23) i protumačio ga retrospektivnim pogledom u povijest kao prekršaj Saveza već na Sinaju gdje su Izraelci u iskušenju mrmljali protiv Mojsija i Boga. Pisac je iskoristio temu grijeha i reinterpreterirao Jahvinu prisutnost usred naroda (Izl 33,1-23) i Mojsijevo posredništvo (Izl 32,11-14). Produbio je značenje Jahvine teofanije kao objave Jahvina milosrđa (Izl 34,5-9) koje se očituje oprostjenjem grijeha. U potvrdu svoga milosrđa prema svom narodu Bog ispisuje i »nove ploče svjedočanstva« (Izl 34,29) kao bitni temelj za obnovu Saveza. Zadnji redaktor je u tom činu sačuvao i svjedočanstvo o prvotnom Jahvinu naumu (J) »da ti narod zauvijek vjeruje« što sam s tobom govorio (Izl 19,9a). Savez je ne samo izraz Jahvina milosrđa očitovana oprostjenjem nego je u biti očitovanje i same naravi Boga, Boga ljubavi koji ostaje prisutan usred svoga izabranog naroda. Odatle i potreba Jahvina svetišta usred naroda kao mjesta trajnog susreta s Bogom svojim. Obnovljeni Savez reinterpreteracija je u biti prve istine Dekaloga: »Ja sam Jahve, Bog tvoj, (Izraele), koji sam te izveo iz zemlje egipatske, iz kuće ropstva« (Izl 20,2). To je Jahvin »vječni Savez« (Izl 31,16) ili trajni iskaz Božje prisutnosti i milosrđa svom izabranom narodu.

Summary

THE COVENANT OF SINAI – THE REVELATION OF GOD'S MERCY A THEOLOGY OF THE COVENANT IN THE BOOK OF EXODUS

Božo ODOBAŠIĆ

Catholic Theological Faculty in Sarajevo
Josipa Stadlera 5, BIH – 71 000 Sarajevo
odobasa@bih.net.ba

The event of the exodus, as depicted in the Book of Exodus, is zikkarôn a memorial and constitutes the faith of Jews. God's covenant is the central act of the redeeming experience. The narrative of the Covenant at Mount Sinai in the Book of Exodus (chapters 19-34) is the work of several redactors who reshaped centuries old traditions. Contemporary researchers of the Old Testament assume the existence of a brief fundamental text (Grundschrift) which is best preserved in the Yahwistic account of the covenant narrative. In it, the covenant is explained as Yahweh's merciful act in favor of his people, based on promises granted to Abraham and his progeny. The Elohist redactor enriched the text by presenting the mystery of God's presence and activity in the his-

tory of God's people. Deuteronomic redaction interprets the covenant as an enduring action of God's mercy and inserted the Ten Commandments as a Document of the Covenant, while the final redactor added the Book of the Covenant. Priestly account of the Covenant Code included the indispensability of holiness, the central shrine and worship. Moses was entrusted with performing the encounter with Yahweh and to mediate the covenant. The making of the covenant is related to the theology of creation. It is depicted in the form of a banquet and the sprinkling of blood which reflects Israel's life fellowship with the living God. The Shabbat is the eternal sign of the covenant. The golden calf episode (Ex 32) is a reinterpretation of national and religious schism during the reign of Jeroboam I. In this episode Moses intercedes with Yahweh to forgive his people's sin. Mercy is an integral part of Yahweh's very selfhood. The forgiveness leads to restoration of the covenant which in essence is the revelation of God's mercy and interpretation of the first Commandment which strongly asserts that Yahweh is the only deity for Israel.

Key words: Exodus, Zikkarôn, covenant – b^crît, Theophany of God, Making the covenant – kârat b^crît, Shabbat, Sign of the covenant, Transgression of covenant, Yahweh's mercy, Yahweh's forgiveness.